

що втілюють художньо-образний зміст музичних творів.

Процес розвитку будь-якої особистісної якості неможливий без створення певних умов, що забезпечують його успішність. Дотримання сукупності педагогічних умов, таких як здійснення особистісно-зорієнтованого підходу у навчанні й вихованні; організація педагогічної взаємодії на уроках музичного мистецтва; створення особливої психологічної атмосфери та ситуацій успіху в процесі музичної діяльності; використання різноманітних форм і методів організації навчання дозволяє учням пережити палітру позитивних емоцій, набутти власного емоційного досвіду, ставить їх в активну позицію зацікавленості, захопленості музично-образною діяльністю, а, отже, сприяє розвитку музичного мислення молодших школярів на уроках музичного мистецтва.

Подальший напрямок дослідження полягає у пошуку інтегративних механізмів на основі комплексного використання різних видів мистецтва, які підвищуватимуть ефективність розвитку музичного мислення молодших школярів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабанский Ю. К. Педагогика: учеб. пособие / под ред. Ю. К. Бабанского. – Москва: Педагогика, 1988. – 432 с.
2. Бондаревская Е. В. Смыслы и стратегия личностно-ориентированного воспитания / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 2001. – № 1. – С. 18.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь : монография / Л. С. Выготский. – 5-е изд. – Москва: Лабиринт, 1999. – 350 с.
4. Виховання музичної культури молодших школярів : навч.-метод. посібник / за заг. ред. Л. М. Ракітянської. – Кривий Ріг: КДПУ, 2003. – 156 с.
5. Горбенко С. С. Історія гуманізації музичної освіти: навч. посібник за модул.-рейтинг. сист. навч.

/ С. С. Горбенко. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2007. – 348 с.

6. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца: кн. для учителя / Д. Б. Кабалевский. – Москва: Просвещение, 1984. – 206 с.

7. Кон И. С. Психология юнацького віку: підручник / І. С. Кон. – Київ: Знання, 1979. – 192 с.

8. Кондрашова Л. В. Превентивная педагогика: учеб. пособие / Л. В. Кондрашова. – Київ: Вища школа, 2005. – 231 с.

9. Леонтьев А. Н. Педагогическое общение / А. Н. Леонтьев. – Москва: Знание, 1979. – 45 с.

10. Новиков А. М. Методология образования: монография / А. М. Новиков. – 2-е изд. – Москва: Эгвес, 2006. – 488 с.

11. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практика / А. Б. Орлов. – Москва: ЛОГОС, 1995. – 201 с.

12. Петрушин В. І. Музична психологія / В. І. Петрушин. – Москва: Гуманітарний видавничий центр ВЛАДОС, 1997. – 168 с.

13. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – Москва: Наука, 1986. – 194 с.

14. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі: навч.-метод. посібник / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 216 с.

15. Сухомлинский В. А. Эмоциональное и эстетическое воспитание. Музыка / В. А. Сухомлинский // Избр. пед. соч.: в 3 т. Т. 1. – Москва: Педагогика, 1989. – 260 с.

16. Философский энциклопедический словарь / Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 576 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Могілей Ірина Владиславівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музикознавства, інструментальної та хореографічної підготовки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Наукові інтереси – становлення і розвиток мистецької освіти в Україні.

УДК [377. 8: 78]: 005. 412 (477. 43/44) “19” (09) (045)

РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ У СЕРЕДНІХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ПОДІЛЛЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Віра НАЙДА (Хмельницький)

Постановка проблеми. На початку ХХ ст. проходило інтенсивне розширення мережі початкових та середніх учбових закладів. У зв'язку з цим особливо гостро відчувалася нестача педагогічних кадрів. Існуючі до цього часу педагогічні курси не могли забезпечити достатній рівень професіоналізму майбутніх учителів. Це

змусило владу дбати про підготовку спеціалістів для школи, що призвело до створення середніх педагогічних навчальних закладів, а саме: інститутів, які готували вчителів для міських вищих училищ, та семінарій, які готували вчителів для початкових шкіл сільської місцевості. Найбільш поширеними в освітній системі

підготовки вчителів були учительські семінарії, навчальні програми яких були полегшеним варіантом інститутських програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукові дослідження з історії розвитку музичної освіти на Поділлі перебували в полі зору таких учених, як М. Антошко (мистецьке життя Вінниччини), Т. Бурдейної-Публіки (становлення і розвиток професійних форм музичного життя Вінниччини), Р. Римар (хорове мистецтво Хмельниччини), М. Ярової (становлення і розвиток співацької освіти на Поділлі). Питання розвитку загальної музичної освіти на Поділлі висвітлено недостатньо.

З огляду на актуальність та нерозробленість означеної проблеми у вітчизняній педагогічній науці, **метою даної статті** визначено аналіз розвитку загальної музичної освіти у середніх педагогічних навчальних закладах Поділля на початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. На Поділлі у досліджуваний період діяло декілька учительських семінарій та один учительський інститут, які утримувалися на державні кошти і субсидії від земств. В їх організації ініціатива належала громадськості у вигляді клопотань і звернень до міських дум.

Перша учительська семінарія на Поділлі була відкрита 6 грудня 1907 року у с. Потоки Вінницького повіту, згідно Положення про учительські семінарії від 17 березня 1870 року та інструкцій Міністерства народної освіти від 4 червня 1875 року, яка у 1909 році переведена у Вінницю. Семінарія була чотирикласним педагогічним навчальним закладом, що готувала вчителів початкових шкіл. При ній існувало двокласне початкове училище, відкрите 11 листопада 1909 року. Навчатися у Вінницькій учительській семінарії було дуже престижно. У 1910 році в ній нараховувалось 115 учнів віком від 15 до 17 років, на 1 січня 1911 року кількість учнів складала вже 150 [2, арк. 1]. Більшість із них були забезпечені державними і земськими стипендіями [3, арк. 20]. Очолював семінарію статський радник Василь Миколайович Осташков, випускник Київського університету Св. Володимира. Почесним її попечителем був повітовий очільник дворянства граф Дмитро Федорович Гейден, який сприяв позасемінарській освіті студентів. У навчальному процесі керівництво дотримувалося принципу поступовості, дохідливості та вимагало від учителів уважного ставлення до оцінювання знань учнів [1, с. 94].

Навчання в семінарії розпочиналося о 8.30 ранку та закінчувались о 14.00. На післяобідні години були заплановані уроки співу [3, арк. 48]. Переглядаючи сторінки

архівних джерел, зауважимо, що оцінка з предмету «Співи» виносилась у свідоцтво про закінчення учительської семінарії, тому заняттям зі співу та музики приділялось достатньо уваги [6, арк. 18]. У кожному класі проводили по два уроки на тиждень, а також обов'язковим був хоровий спів [4, арк. 95]. Розуміючи важливість розвитку у майбутніх педагогів музичних здібностей, у семінарії були створені церковний хор та оркестр балаласчників. Законвчитель і регент були в таких взаєминах з учнями, які сприяли результативному навчанню, а також забезпечували цілісність сприйняття матеріалу, усвідомленість його як життєвого підґрунтя для молодої людини. Особливу увагу учителі звертали на виховання у семінаристів моральних якостей та людяності, вважаючи їх необхідними для педагогів. Показовою для семінарії була традиція організації загальної учнівської молитви (керівник – учитель співів), під час якої церковні піснеспіви повинні виконуватись всіма присутніми [4, арк. 5].

Часто керівництво влаштовувало літературно-музичні вечори, на яких учні мали змогу показати свою майстерність та підняти культурний рівень глядачів. Разом із запрошеними артистами, семінаристи виступали на концертах та святкових вечорах у Народному Домі, польському клубі тощо. Такі заходи, на думку директора семінарії, сприяли розвитку патріотичних почуттів вихованців. Знайдені в архіві відомості про літературно-музичний вечір 6 грудня 1911 року, присвячений річниці відкриття закладу, свідчать про досить пошквалене культурне життя в семінарії. Підготовка святкового заходу, репетиції, концертний виступ (вокально-інструментальні жанри, хореографічні колективи, театральні постановки тощо) – усе це додало до життя семінарії «свежую струю веселья и бодрости» [3, арк. 90]. Для того, щоб провести музичний літературно-танцювальний вечір 24 квітня 1911 року попечителем навчального округу було виділено 50 руб., що послужило доброю мотивацією для улаштування ще більшої кількості концертів [4, арк. 77].

Певний час учителем співів та музики Вінницької семінарії був Андрій Мазаракій. Про нього відомо лише те, що у 1910 році він отримав винагороду в розмірі 20 руб. за керівництво учнівським хором [5, арк. 30]. В архівних джерелах знайдені дані про викладача співів Олексія Георгійовича Лазарева, який наполегливою працею та власним прикладом підняв музичну освіту у семінарії на високий рівень. О. Лазарев, закінчивши курси у міському училищі та здобувши звання учителя церковного співу та теорії музики, був

прийнятий на роботу в семінарію 1 вересня 1910 року [4, арк. 19]. Про його серйозне та відповідальне ставлення до розвитку музичної освіти у даному закладі говорить той факт, що вже через місяць роботи О. Лазарев подав до педагогічної ради Вінницької учительської семінарії список необхідних посібників та підручників для викладання музики і співів.

Педагогічна рада дала згоду на придбання такої музичної навчальної та нотної літератури: підручник «Елементарна теорія музики» Саської (20 шт.); підручник «Сольфеджіо», складений Мареничем (15 шт.); «Етюди, I частина» (5 шт.) та «Етюди, II частина» Ф. Вольфарта (5 шт.); «Гами» Грасимали (5 шт.); квартет «Болтовня», муз. Екеля; «Многи мечта», муз. Гінзбурга; «Збірка вправ для чоловічого хору» видавця Мельникова [5, арк. 195].

За поданням учителя О. Лазарева, у 1912 році директор В. Осташков видав розпорядження про покупку музичних інструментів [2, арк. 71]. В архівних джерелах знайдено відомості про викладання у 1911 році гри на скрипці, віолончелі, контрабасі та фісгармонії. Цікаво, що у I півріччі, коли працював приватний викладач А. Мазаракій, число учнів, що навчалися музики, було 20–25 чоловік, а вже у II півріччі, коли викладав учитель співів О. Лазарев, кількість учнів почала збільшуватися до 50. Це свідчить про те, що авторитет вчителя О. Лазарева був значно більший, до того ж він навчав гри на скрипці за досить невелику винагороду [3, арк. 90]. О. Лазарев розробив програму з музики, яка містила питання з теорії музики, гармонії, сольфеджіо, основ хорознавства та вимагала практичних навичок.

Програма викладання співів у Вінницькій учительській семінарії на 1910–1911 навчальний рік:

I клас. Початкове вірне видобування звуку. Походження звуку. Музичні звуки та їх поєднання. Гами. Побудова мажорної гами. Інтервали мажорної гами. Спорідненість мажорних гам. Тетракорди. Знайомство із ритмом. Нотні та практичні вправи у співі гам, інтервалів без змін та мелодій. Вгадування на слух простих інтервалів. Побудова мінорної гами, натуральної, гармонічної, мелодичної. Знання мажорних та мінорних гам до 4 знаків.

II клас. Вивчення всіх мажорних та мінорних гам. Інтервали на ступенях мажорної та мінорної гами. Хроматичні звуки. Простий і складний розмір. Нотні вправи у співі сольфеджіо на один голос. Знайомство з головними церковними наспівами.

III клас. Споріднення мажорних та мінорних гам. Головні тризвуки на ступенях мажорної та мінорної гами. Мажорні та

мінорні тризвуки та їх обернення. Мелодичне та гармонічне поєднання звуків. Склад та найпростіший рух акордів. Італійський нотопис в різних ключах. Знайомство із партитурою. Чотириголосний церковний спів та спів найпростіших світських пісень.

IV клас. Відомості з гармонії. Тризвуки на ступенях мажорної і мінорної гами. Обернення тризвуків. Септакорди, їх видозмінення та розрішення. Нонакорди та їх розрішення. Заклучна каденція. Модуляції у першій ступені споріднення. Спів з нотного аркуша простих прикладів сольфеджіо у всіх ключах. Вгадування на слух акордів. Простий мелодичний диктант. Хорові піснеспіви Літургії, Всенощної та інших церковних служб. Знання по придворному «Обіходу осмогласія». Склад та утворення однорідного та мішаних хорів. Методика співів в початкових училищах. Цифрова система. Розвиток цифрової системи та перехід до нотного співу. Вибір та визначення голосу. Діапазон голосу, як у дітей, так і у дорослих. Знайомство з історією нотного співу в Росії [5, арк. 185].

У червні 1913 року на вакантну посаду вчителя співів назначили священника Мелетія Теравського, який, працюючи законовчителем, проявив себе справжнім фахівцем [2, арк. 156].

Керівництво семінарії сприяло розвитку музичної освіти в закладі та розробило певні рекомендації для учителів співу: планувати уроки співів першими в розкладі; щорічно додатково винагороджувати учителів, діяльність яких відзначена повагою до учнів та любов'ю до музики; винагороджувати учителів співів за додаткові репетиції; повідомляти учителям без досвіду про виклик на спеціальні музичні курси. Разом із тим, в учительських семінаріях існували недоліки, серед яких: відмова вчителю музики у правах, що надавалися вчителям інших дисциплін; низька заробітна плата при великому навантаженні та інші. Заробітна плата учителя музики у 1912 році була меншою, ніж в інших викладачів – 300 руб., до них додавали столові – 200 та квартирні – 125, усього – 625 руб. Для порівняння, учитель ручної праці отримував 925 руб., законовчитель – 1400 руб. [4, арк. 92].

Особливе місце у Вінницькій семінарії мала педагогічна практика, до якої входили різні види діяльності: спостереження за ходом уроків, пробні уроки, самостійне ведення уроків. Цікавий той факт, що результати самостійно проведених занять детально обговорювалися на педагогічних зборах за участю всіх, хто був присутній на уроках.

На початку XX ст. у Подільській губернії відбувався інтенсивний процес запровадження загального початкового навчання. Тому, у

липні 1913 року почали діяти Кам'янець-Подільська, а через рік – Ольгопільська учительські семінарії. Вступ до них був простим, а навчання безкоштовним. Популярності учительським семінаріям прибавляли пільги випускникам після закінчення. Однак, існуючих навчальних закладів було також недостатньо для підготовки вчителів початкових шкіл.

Подільським губернським земством у 1912–1914 рр. було зроблено клопотання про відкриття ще п'яти учительських семінарій у Балті, Барі, Брацлаві, Могилів-Подільському, Проскурові, але цей план не був реалізованим [10, с. 284].

Перший та єдиний на Поділлі учительський інститут був відкритий у Вінниці 1 липня (старий стиль) 1912 року на підставі розпорядження Міністерства народної освіти [6, с. 94]. Відповідно до Статуту, інститут мав два відділення: дошкільне та шкільне. На навчання приймалися особи чоловічої статі, а спільне навчання було введено з травня 1919 року. Директором, а згодом ректором інституту був М. Запольський, освічений та енергійний організатор навчального процесу.

Розміщувався інститут у передмісті Вінниці на головній вулиці – Олександрівському проспекті. На першому поверсі будівлі розміщувалися приміщення для трьох класів, кабінет директора, учительська, канцелярія, бібліотека, кабінет для практичних занять з хімії та роздягальня для вихованців. На другому поверсі розміщувалися актові зала, гімнастичний клас, квартири директора та економа. У підвальному приміщенні були відведені кімнати для обслуговуючого персоналу. Будівля учительського інституту спочатку була призначена для єврейського двокласного училища. Тому, коли почалося функціонування інституту у повному складі, виявилось, що місця замало, а приміщення затісні [7, арк. 69]. Матеріальне становище інституту було гіршим, ніж семінарії, тому його становлення і розвиток відбувались у важких умовах. Поступово навчальний процес налагоджувався. До інституту вступило 25 чоловік: 19 селян, 5 козаків, 1 учень духовного звання. Згодом кількість учнів збільшилась до 71. Термін навчання становив три роки [11, с. 56]. В інституті вихованці вивчали психологію, педагогіку, історію педагогіки, методику навчального предмету, співи, музику тощо. Вивчення спеціальних предметів узгоджувалось з практичною діяльністю вихованців у міському вищому училищі. Розглядаючи навчальний план Вінницького інституту за 1914–1915 навчальний рік, знаходимо затверджений керівництвом розклад занять, за яким у I класі на вивчення предметів

«Співи» та «Музика» давалося 2 уроки в тиждень, у II класі – 1 урок, у III класі – жодного. Але вже на наступний навчальний рік ситуація змінилась, і у III класі також ввели 1 урок співів на тиждень [9, арк. 39]. В архівних джерелах знайдена програма викладання співів та список навчальних посібників на 1914–1915 та 1915–1916 навчальні роки:

I клас. Елементарна теорія музики. Сольфеджіо.

II клас. Стислі відомості про гармонію. Двоголосне сольфеджіо. Методичні відомості про викладання співів в початковій школі.

III клас. Практичні заняття з викладання співів у першому Вінницькому вищому початковому училищі. Позаурочні заняття (1 година на тиждень). Загальний хоровий спів вихованців трьох класів [9, арк. 14].

При навчанні співам та музиці використовувалися такі підручники та посібники: «Початкове сольфеджіо» М. Клімова, «Елементарна теорія музики» М. Кашкіна, «Підручник гармонії, пристосований до читання духовно-музичних творів» П. Чайковського, «Співи в школі» Н. Ковіна [9, арк. 33].

Директор Вінницького учительського інституту, запропонував місце учителя співів у навчальному закладі М. О. Соколову. Він здобув «дуже хорошу музично-теоретичну та практичну підготовку, має серйозну викладацьку практику, визначений у своїх вимогах до учнів та наполегливий у досягненні поставленої мети» [8, арк. 1]. Губернський секретар Микола Олексійович Соколов народився 12 листопада 1880 року. По закінченню курсу церковного співу у Синодальному училищі (1900 р.), здобув звання регента і учителя співів та був направлений учителем церковного співу в Бугурусланське духовне училище. У 1905 році почав працювати учителем співів та викладачем скрипкової гри у Рівненській учительській семінарії. З 1 серпня 1913 року М. Соколов назначений на посаду учителя співів у Вінницький учительський інститут. Одночасно з основною роботою, мав ще декілька: з 1916 року його запросили на роботу у вище початкове училище, до того ж, в інституті він виконував обов'язки економа декілька років та обов'язки секретаря. Через деякий час М. Соколов дочекався підвищення до чину колезького регістратора, був нагороджений орденом Св. Станіслава. Заробітна плата М. Соколова разом із всіма надбавками складала 600 руб. [8, арк. 18].

З архівних джерел дізнаємось, що М. Соколов у 1919 році мав 6 занять зі співів та музики. Крім того, викладав співи у першій жіночій гімназії. Усього мав 22 педагогічні

години [8, арк. 53]. У 1920 році М. Соколов суміщав дві посади: вчителя співів та діловода канцелярії учительського інституту [8, арк. 55].

У процесі дослідження був виявлений факт, що в 1917–1918 рр. у Вінницькому учительському інституті співи викладав К. Стеценко.

В архівних джерелах знайдено звернення Міністерства приписів (від 28. 05. 1915 р.) до колективу учительського інституту, де наголошується на необхідності дотримання «Правил іспитів» (параграф № 74). У ньому йдеться про те, що педагогічним радам надається право при виставленні оцінки керуватися не лише результатом екзаменаційної відповіді, але й загальним враженням від достатньої зрілості учня, що закінчує курс навчального закладу. [9, арк. 41]. Було б корисно використати ці правила в сучасній системі освіти.

Згідно із розпорядженням Подільського відділу народної освіти від 30 липня 1920 року, учительський інститут був реорганізований в інститут народної освіти. Так, після реорганізації існуючих навчальних закладів, підготовка вчителів здійснювалася у Кам'янець-Подільському і Вінницькому інститутах народної освіти, педагогічних школах та педагогічних курсах.

Висновки. Початок ХХ століття можна розглядати як період, коли створювались передумови для формування такого цілісного педагогічного явища, як загальна музична освіта. Водночас ми не змогли охопити всі аспекти окресленої проблеми. Предметом подальшого наукового пошуку можуть стати

питання про періоди розвитку загальної музичної освіти, аналіз змісту загальної музичної освіти, становлення музичних знань, особливості загальної музичної освіти в умовах полікультурного середовища тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анохіна Л. С. З історії освіти у м. Вінниці (II пол. XIX – поч. XX ст.) / Л. С. Анохіна // Подільська старовина: зб. наук. праць. Ювілейний випуск до 80-річчя з дня заснування музею / відпов. ред. В. А. Косаківський. – Вінниця, 1998. – С. 93–94.
2. Державний архів Вінницької області (ДАВО), ф. 13, оп. 1, спр. 1, 156 арк.
3. ДАВО, ф. 13, оп. 1, спр. 2, 253 арк.
4. ДАВО, ф. 13, оп. 1, спр. 37, 109 арк.
5. ДАВО, ф. 13, оп. 1, спр. 48, 414 арк.
6. ДАВО, ф. 13, оп. 1, спр. 61, 104 арк.
7. ДАВО, ф. 54, оп. 152, спр. 62, 110 арк.
8. ДАВО, ф. 54, оп. 153, спр. 82, 57 арк.
9. ДАВО, ф. 54, оп. 154, спр. 181, 78 арк.
10. Сесак І. В. Освіта на Поділлі: у 2-х ч. – Ч. II. Середні навчальні заклади у другій половині XIX – початку XX ст. / Іван Васильович Сесак. – Кам'янець-Подільський, 1999. – 599 с.
11. Томчук М. Учителські семінарії в Правобережній Україні в II пол. XX ст. / М. Томчук // Український історичний журнал. – 1994. – № 4. – С. 50–60.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Найда Віра Юріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики музичного мистецтва Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Наукові інтереси: становлення і розвиток музичної освіти Поділля.

УДК: 378.091.013: 785.1

КРИТЕРІАЛЬНО-ОЦІНЮВАЛЬНИЙ АПАРАТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ВОКАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наталія ОВЧАРЕНКО (Кривий Ріг)

Постановка проблеми. Модернізація професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності в Україні потребує урахування світових парадигмальних освітніх ідей, вимог Європейської вищої освіти, сучасного мистецько-педагогічного досвіду, інноваційних технологій вокально-педагогічного навчання та оцінювання його результатів.

Визначення критеріїв оцінювання ефективності досліджуваного предмету, явища, процесу одне із найважливіших питань у педагогічній науковій думці. Критерії

оцінювання, як узагальнений показник розвитку педагогічної системи та успішної діяльності, є основою для класифікації і оцінки на засадах виокремлення сукупності ознак показників. Критерії, показники та індикатори, за допомогою яких здійснюється оцінка стану та розвитку досліджуваного предмета, входять у критеріально-оцінювальний апарат [5, с. 42].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях сучасних вітчизняних учених проблемі оцінювання ефективності професійної підготовки вчителів приділяється особлива увага. С. О. Сисоевою визначено